

Tomasz Majtczak
Instytut Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego
al. A. Mickiewicza 3, 31-120 Kraków
tomasz.majtczak@uj.edu.pl

Autoreferat dorobku i osiągnięć naukowych

A. DYPLOMY

- **1999:** dyplom magistra filologii orientalnej w zakresie japonistyki (Instytut Filologii Orientalnej, Uniwersytet Jagielloński), na podstawie pracy pt.: *Pary czasowników przechodnich i nieprzechodnich w języku japońskim i ich powstanie*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Mikołaja Melanowicza
- **2002:** dyplom magistra filologii orientalnej w zakresie turkologii (Instytut Filologii Orientalnej, Uniwersytet Jagielloński), na podstawie pracy pt.: *Język starotureckiej „Księgi wróżb” (Yrk bitig)*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Marka Stachowskiego
- **2004:** dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński), rozprawa pt.: *Starojapońskie klasy czasownikowe i ich powstanie*, napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Wojciecha Smoczyńskiego

B. ZATRUDNIENIE

- **od 2004:** zatrudniony w Zakładzie Japonistyki i Sinologii (Instytut Filologii Orientalnej, obecnie: Instytut Orientalistyki), Uniwersytet Jagielloński
 - 2004-2007: asystent
 - 2006-2007: p.o. kierownika Zakładu
 - od 2007: adiunkt
- **2009-2011:** p.o. kierownika Sekcji Języka i Literatury Japońskiej na Wydziale Studiów Wschodnioazjatyckich Uniwersytetu Ruhr w Bochum (Sektion Sprache und Literatur Japans, Fakultät für Ostasienwissenschaften, Ruhr-Universität Bochum), Niemcy
- **2013-2014:** Projekt Berlin-Kraków: Dygitalizacja Berlinki Wschodnioazjatyckiej (*Berlin-Krakau Projekt: Digitalisierung ostasiatischer Berlinka*), Biblioteka Jagiellońska

C. OSIĄGNIĘCIE NAUKOWE (zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003, art. 16, ust. 2)

Jako szczególne osiągnięcie naukowe określone w przywołanej wyżej ustawie wskazuję niniejszym jednotomową monografię pt. **“The inflexional system of Classical Japanese”**, mojego wyłącznego autorstwa, opublikowaną w Krakowie w 2016 roku przez Księgarnię Akademicką (185 stron, ISBN 978-83-7638-695-9; recenzenci: Lidia Kasarek i Iwona Kordzińska-Nawrocka).

Monografia ta dotyczy zagadnienia leżącego w centrum moich zainteresowań naukowych, mianowicie aspektów historycznych japońskiej morfologii czasownikowej, i jest związana z moimi wcześniejszymi publikacjami na ten temat. Jej głównym celem jest przedstawienie nowego systemu analizy morfologicznej czasownika i przymiotnika klasycznojapońskiego.

Dotychczasowe sposoby opisu bazują na dwu zasadniczych, choć błędnych założeniach. Większość z nich stara się objąć naraz całość historii języka japońskiego (od VII/VIII do XIX wieku), co skutkuje, przemieszaniem faktów językowych, które dzieli nierzadko tysiąc lub więcej lat. Ponadto – a jest to praktyka niezmiernie rozpowszechniona – opierają one analizę morfologiczną nie na najmniejszych jednostkach języka, czyli fonemach, lecz na tradycyjnej reprezentacji graficznej japońszczyzny, tj. na zapisie sylabariuszem *kana*. Ten drugi moment powoduje, iż dostępne opisy są bezużyteczne z punktu widzenia współczesnego językoznawstwa (bez względu na ich praktyczną przydatność) i domagają się zastąpienia innym sposobem analizowania form. Istnieją wprawdzie systemy, które są w stanie sprostać wymaganiom nauki, ale policzyć je można na palcach jednej ręki (wspomnieć tu należy przede wszystkim dwa nazwiska: Jensa Rickmeyera i Alexandra Vovina), jednak rozbieżności między nimi wskazują, że powszechnie akceptowany opis fleksji języka klasycznojapońskiego jest nadal kwestią przyszłości.

Książka „The inflexional system of Classical Japanese” stanowi próbę rozwiązania tego problemu i prezentuje nową propozycję analizy morfologicznej form czasownikowych i przymiotnikowych. Jej podstawę stanowią teksty pochodzące wyłącznie z okresu klasycznojapońskiego, tj. powstałe pomiędzy rokiem 850 a 1200 n.e., przy czym pod uwagę wziąłem nie ich zapis oryginalny czy transliterację na współczesną wersję sylabariusza *hiragana*, lecz transkrypcję na alfabet łaciński, odzwierciedlającą ówczesny stan fonologiczny języka. Konkretnie kwestie szczegółowe rozwiązałem w kolejnych rozdziałach monografii następująco:

W rozdziale pierwszym zamieściłem przede wszystkim periodyzację dziejów języka japońskiego, sytuując etap klasyczny na tle całości rozwoju japońszczyzny. Wykorzystałem tu przede wszystkim podział Jensa Rickmeyera, wprowadzając do niego jednak pewne poprawki. Kolejna część poświęcona jest źródłom prymarnym i sekundarnym, a więc opisowi tekstów literatury pięknej, z których pochodzą wszystkie przytaczane w dalszych rozdziałach przykłady zdaniowe, wraz z wykorzystanymi edycjami współczesnymi stanowiącymi podstawę cytowania oraz z konsultowanymi przekładami tychże utworów literackich na współczesne języki europejskie. Uzupełnieniem są listy spożytkowanych gramatyk i słowników oraz innych prac językoznawczych.

Rozdział trzeci stanowi uzasadnienie dla stosowanej w całej pracy transkrypcji. Ma ona charakter fonologiczny, a jej podstawą jest przyjęta jako standard w edycjach tekstów klasycznych tzw. ortografia historyczna (*rekishiteki-kanazukai*). Gruntowna analiza tego standardu w porównaniu z dalszymi etapami rozwojowymi języka pozwoliła na wypracowanie jednolitego sposobu zapisu form klasycznojapońskich alfabetem łacińskim (z nielicznymi diakrytami), nadający się nie tylko dla wyrazów rodzimych, ale również – co dużo bardziej wymagające – dla wyrazów pochodzenia chińskiego. Opis fonemów i sama transkrypcja korzystają w większości z dotychczasowych opracowań, ale niemało kwestii szczegółowych zostało tu rozwiązanych w sposób nowatorski.

Zasadniczą część pracy stanowią trzy rozdziały morfologiczne. W pierwszym z nich oprócz omówienia klas czasownikowych i przymiotnikowych zaproponowałem – niespotykany dotąd w odniesieniu do języka klasycznojapońskiego – schemat budowy form fleksyjnych, jak również nową klasyfikację wykładników gramatycznych, tj. sufiksów. Podstawę stanowiło tutaj podejście strukturalistyczne, zastosowane do wspomnianej transkrypcji alfabetem łacińskim, uznające za kwestię fundamentalną charakter aglutynacyjny klasycznej japońszczyzny, i to charakter wyrazistszy nawet, co się często podkreśla, niż w przypadku języka współczesnego. Schemat budowy form fleksyjnych

przewiduje dokładnie dwa elementy konstytutywne, mianowicie temat wyrazu oraz sufiks kończący formę (zwany terminatywnym), oraz teoretycznie dowolną, choć w praktyce bez wątpienia ograniczoną, liczbę sufiksów niekończących danej formy (zwanymi sufiksami nieterminatywnymi), które stać mogą pomiędzy tematem a sufiksem terminatywnym. Wspomniane dwa typy sufiksów stanowią podstawę klasyfikacyjną, natomiast dalsze podziały przebiegają odmiennie w obrębie sufiksów terminatywnych i nieterminatywnych. Wśród tych pierwszych wyróżnić można dwie grupy w zależności od położenia utworzonej przez nie formy w zdaniu: na jego końcu (jako orzeczenie główne) lub w środku (jako orzeczenie składniowo podrzędne). Z kolei sufiksy nieterminatywne wykazują niemal całkowitą zbieżność z klasami czasownikowymi i przymiotnikowymi, więc wewnętrzna struktura tej grupy przedstawia się analogicznie do typów leksemów predykatywnych. Ważną kwestią, dotąd praktycznie nieporuszaną w pracach poświęconych morfologii klasycznojapońskiej, jest sformułowanie jak najściślejszych zasad doboru alomorfów – zarówno leksemów, jak i sufiksów; poświęciłem temu osobny fragment monografii.

Drugi rozdział ściśle morfologiczny opisuje wszystkie sufiksy czasownikowe i przymiotnikowe klasycznego języka japońskiego, które wykazują wystarczającą produktywność i regularność formalno-semantyczną, aby można je było uznać za elementy fleksyjne, a nie słowotwórcze, choć oczywiście pewna arbitralność granicy tych dwu podsystemów nie ulega wątpliwości. Ogółem zebrałem tutaj trzydzieści trzy sufiksy, z których każdy został szczegółowo opisany według tego samego schematu: najpierw właściwości morfologiczne, tj. łączliwość z poszczególnymi typami leksemów oraz charakter samego sufiksu (terminatywny bądź nieterminatywny), a następnie funkcje składniowe i znaczenie formy utworzonej przez dany sufiks. Bardzo liczne przykłady zdaniowe zostały zaczerpnięte wyłącznie z oryginalnych tekstów klasycznej literatury pięknej i służą możliwie najszerszemu zilustrowaniu zagadnień formalnych i semantycznych. Każdy przykład jest w całości zanalizowany morfologicznie oraz przetłumaczony na język angielski i dodatkowo na język polski, ze względu na bliższe nierzadko podobieństwo kategorii gramatycznych klasycznojapońskich do polszczyzny niż do języka angielskiego.

Zasadniczą część poświęconą morfologii kończy krótki rozdział omawiający połączenia sufiksów, a więc kwestie ich kolejności (nieradko przemiennej) w ciągu aglutynacyjnym, jak też powtarzalności tego samego sufiksu czy też sufiksów synonimicznych w obrębie jednej formy gramatycznej. Ponieważ zagadnienie to wymaga dalszych, dogłębnych studiów, powstrzymałem się tutaj od uogólnień czy proponowania rozwiązań „ostatecznych”.

Wybrane konstrukcje analityczne, zaprezentowane w rozdziale siódmym, mają charakter uzupełniający, a jednocześnie kontrastywny względem dotychczasowych opracowań fleksji klasyczno-japońskiej, szczególnie w odmianie tradycyjnej, grafocentrycznej. Omówiłem tu przede wszystkim te formy, które pozostają poza zakresem fleksji syntetycznej (w rozumieniu przedstawionym w rozdziale czwartym) i składają się z co najmniej dwu wyrazów, jednak w innych systemach opisu, zwłaszcza w doktrynie tradycyjnej, mają budowę w pełni lub w części analogiczną do form syntetycznych. Schemat poszczególnych podrozdziałów tutaj odpowiada rozdziałowi piątemu, a więc po wskazaniu budowy idzie charakterystyka semantyczna, a następnie liczne przykłady zdaniowe, zanalizowane i przełożone na język angielski i polski.

Książkę kończy indeks o przeznaczeniu praktycznym i teoretycznym. Ma on z jednej strony ułatwić odnalezienie konkretnych form gramatycznych osobom znającym najbardziej rozpowszechniony – choć metodologicznie obciążony największą ilością błędów – system tradycyjny. Ważniejsza jednak jest jego wymowa teoretyczna, a mianowicie uwydatnienie różnic pomiędzy zaprezentowanym autorskim sposobem analizy morfologicznej a doktryną tradycyjną. Widoczne staje się tutaj grafocen-

tryczne traktowanie form gramatycznych jako alomorfów leksemu czy też przemieszanie konstrukcji analitycznych i syntetycznych.

Należy w podsumowaniu podkreślić również, że całość monografii ma dodatkowo charakter diachroniczny i dydaktyczny zarazem. Kolejność omawiania poszczególnych zagadnień, w tym i sufiksów klasycznojapońskich, uzależniona jest od ich występowania w tekstach – zamiarem moim było takie przedstawienie materiału, aby czytelnik (w tym i naukowo nieprzygotowany, np. student czy językoznawca niejaponista) mógł bez trudu śledzić (i rozumieć) coraz bardziej skomplikowane struktury gramatyczne. Temu też podporządkowany jest dobór przykładów zdaniowych: dbałem o to, aby w miarę możliwości cytaty nie zawierały form jeszcze nieomówionych, choć w kilkunastu przypadkach okazało się to niewykonalne (takie sytuacje są wyróżnione graficznie). Ponadto rozdziały fonologiczne i morfologiczne zaopatrzyłem w uwagi historyczne, wskazujące przede wszystkim współczesne kontynuanty klasycznojapońskich elementów gramatycznych. Ma to nie tylko walor naukowy, ułatwia bowiem nierzadko poprawną analizę systemu języka martwego (np. wskazanie cech relewantnych i wyróżnienie fonemów), lecz także popularnonaukowy, kulturowy i dydaktyczny, podkreśla mianowicie ogromne dziedzictwo języka klasycznego we współczesnej japońszczyźnie.

Na zakończenie dodam, że wstępne wyniki badań nad analizą fleksji klasycznego języka japońskiego opublikowałem jako kilkunastostronicowy artykuł w roku 2009 (nr [B.4] w *Wykazie opublikowanych prac naukowych*), zaś w sierpniu 2015 roku zaprezentowałem próbę porównania własnego systemu z tym autorstwa Jensa Rickmeyera na XVI Konferencji Japonistów Niemieckojęzycznych (16. *Deutschsprachiger Japanologentag*) w Monachium.

D. POZOSTAŁE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWO-BADAWCZE

Na mój dorobek naukowy składają się także publikacje, nieprzedkładane tutaj jako osiągnięcie habilitacyjne, które obejmują kilka kręgów tematycznych związanych mniej lub bardziej ściśle z moimi zainteresowaniami historycznojęzykoznawczymi. (Podawane niżej symbole w nawiasach kwadratowych wskazują numer pozycji w *Wykazie opublikowanych prac naukowych*, stanowiącym załącznik czwarty do mojego wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego.)

1. Diachroniczna morfologia języka japońskiego

Należy tutaj przede wszystkim moja pierwsza publikacja monograficzna, która ukazała się w roku 2008, pt. *Japońskie klasy czasownikowe w perspektywie diachronicznej* [A.1]. Poświęcona jest ona w całości klasom koniugacyjnym, ich charakterystyce, rozwojowi od okresu najstarszych zabytków pisanych aż do czasów współczesnych, a także kształtowaniu się na etapie przedpiśmiennym. To ostatnie zagadnienie potraktowałem na szerszym tle porównawczym, zestawiając zrekonstruowane typy prajapońskie, jak i niektóre sufiksy, z przypuszczalnymi odpowiednikami w tzw. językach ątajskich, czyli turkijskich, mongolskich i tunguskich.

Bardziej szczegółowe problemy omawiam w kilku artykułach: powstanie morfologicznie zróżnicowanych par czasowników przechodnich i nieprzechodnich [B.1]; stopniowy zanik nominalnych form odczasownikowych z sufiksem *-(u)raku* w dziejach języka japońskiego [B.5]; kategoria sprawczości w języku współczesnym i na dawniejszych etapach rozwoju [B.13]; powstanie pewnych kategorii wolitywnych w języku japońskim jako przejaw wykształcania się form syntetycznych z wcześniejszych konstrukcji analitycznych [B.16]. Charakterystyce gramatycznej leksemów predykatywnych zamieszczonej w typowych słownikach dawnej japońszczyzny (tzw. *kogo jiten*) poświęciłem krótki artykuł w leksykologicznej pracy zbiorowej [B.10].

2. Studia nad słownictwem japońskim w perspektywie historycznej

Dwa wyrazy pojawiające się w wierszu nr 2802 najstarszej japońskiej antologii poetyckiej zatytułowanej *Man'yōshū* (*naganagasi* 'długi' oraz *wo* 'samiec; ogon') zanalizowałem pod względem filologicznym, oceniając dotychczasowe próby interpretacji i proponując nowe odczytanie [B.7]. Wielokrotne zapożyczenia tego samego leksemu stały się tematem pracy, w której związane z tym różnorodne zagadnienia szczegółowe przedstawiłem na przykładzie wyrazu o znaczeniu 'karta', wędrującego od języka do języka najpierw na terenie Europy, a następnie pojawiającego się w kilku wariantach fonetycznych i semantycznych w japońszczyźnie [B.9]. Ponadto wyraz *kokoro* 'serce' rozpatrzyłem z punktu widzenia jego ewolucji znaczeniowej na przestrzeni całych dziejów języka japońskiego [B.14]. Wreszcie w niedawnym artykule omówiłem rozmaite określenia góry Fudzi, używane w języku japońskim i pojawiające się w klasycznej literaturze japońskiej, a także w niektórych językach europejskich, przede wszystkim w polskim [B.17].

3. Grafia starojapońska

Metody adaptacji pisma chińskiego na najwcześniejszym etapie rozwoju japońszczyzny zreferowałem w artykule z roku 2011, w którym przedstawiłem niezwykle złożony sposób zapisu stosowany w antologii wierszy *Man'yōshū*. Oprócz nowatorskiego podejścia do zagadnienia grafii tekstów z VIII w. n.e. warto wspomnieć o aspekcie dydaktycznym artykułu, jako że daje się on bez trudu wykorzystać w nauczaniu podstaw języka starojapońskiego [B.11]. Z artykułem tym wiąże się bezpośrednio niezwykle obszerna lista znaków chińskich mających w tekstach starojapońskich zastosowanie fonetyczne (czyli tzw. *man'yōgana*), lista licząca ponad tysiąc pozycji, a udostępniona przeze mnie w Internecie [D.1].

4. Nauczanie Japończyków języka polskiego

We współautorstwie z Bożeną Sieradzką-Baziur z Instytutu Języka Polskiego PAN powstały dwa artykuły poświęcone dydaktyce polszczyzny w japońskim środowisku językowym. Pierwszy z nich traktuje o zjawiskach interferencji w odniesieniu do różnych podsystemów języka i analizuje wypowiedzi ustne i pisemne studentów polonistyki Tokijskiego Uniwersytetu Języków Obcych [B.3]. Drugi porusza kwestię wyrazów japońskich w tekstach do nauki języka polskiego przeznaczonych dla Japończyków, a w szczególności ich zróżnicowania semantycznego i sposobów adaptacji fonetycznej, graficznej i fleksyjnej [B.6].

Wykonałem ponadto redakcję japonistyczną dwujęzycznego podręcznika Bożeny Sieradzkiej-Baziur i Tetsushirō Ishii pt. *Po polsku z uśmiechem: Komunikacyjny podręcznik języka polskiego dla Japończyków*, opublikowanego w 2003 roku w Tokio [C.1].

5. Turkologia

Moje publikacje turkologiczne mają przede wszystkim charakter historyczny i odnoszą się do języka staroturkijskiego. W dwu przedyskutowałem etymologię czasownika *tanlar-* 'świtać' [B.2] oraz rzeczownika *sü* 'wojsko; wojna' [B.12], głównie na materiale tekstów runicznych. Zanalizowałem także staroturkijskie sufiksy sprawcze, rekonstruuując na ich podstawie praturkijski wykładnik kauzatywności w postaci sufiksu *-g- [B.8].

Ponadto wspólnie z Bożeną Sieradzką-Baziur i Dorotą Miką (obie z Instytutu Języka Polskiego PAN) przedstawiłem podstawowe zagadnienia związane z zapożyczeniami turkijskimi w języku polskim, a w szczególności historię badań nad turcyzmami polskimi, przegląd języków turkijskich, z których zapożyczano, oraz przykładowe pożyczki w języku staro-, średnio- i nowopolskim [B.15].

6. Inne publikacje

Wraz z José Andrésem Alonso de la Fuente opublikowałem właśnie dyskusję na temat etymologii jidyszowego wyrazu *páze* 'wzdłuż, obok', w którym zaprezentowaliśmy trzy hipotezy: pochodzenie germańskie, pochodzenie słowiańskie i wytworzenie się hybrydy germańsko-słowiańskiej na gruncie języka jidysz [B.18].

W 2014 roku wspólnie z Senri Sonoyamą zredagowałem naukowo tom japonistycznych prac filologicznych pt. *Language and literary traditions of Japan*, będący pokłosiem zorganizowanej przez Zakład Japonistyki i Sinologii UJ międzynarodowej konferencji z okazji dwudziestopięciolecia studiów japonistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim [C.2].

W Internecie zamieściłem ponadto trzy zestawienia, mające charakter techniczny, ale ułatwiające znacznie pracę naukową w zakresie językoznawstwa wschodnioazjatyckiego. Są to: indeks form i znaczeń do glosariusza wczesno-średnio-koreańskiego w edycji Wernera Sasse [D.2]; konkordancja rozdziałów niemieckiego tłumaczenia utworu pt. *Makura no sōshi* (przekład autorstwa Mamoru Watanabe) i oryginalnego tekstu klasyczojapońskiego [D.3]; adnotowana bibliografia podstawowych publikacji, głównie polskojęzycznych, związanych z szeroko rozumianą japonistyką, ale z naciskiem na tematykę filologiczną [D.4].

7. Konferencje naukowe

Dotychczas wygłosiłem referaty na dziesięciu konferencjach japonistycznych, turkologicznych i polonistycznych w kraju i za granicą (Warszawa 2006 i 2008, Kraków 2007 (dwukrotnie) i 2009, Łódź 2008; Berlin 2006, Bochum 2010, Lublana 2014, Monachium 2015). Czterokrotnie miałem przyjemność prezentować swoje odczyty podczas międzynarodowych warsztatów dla studentów japonistyki w Krakowie / Murzasichlu (2009, 2010, 2012 i 2015).

Byłem także organizatorem głównym dwu konferencji międzynarodowych (Bochum 2010, Kraków 2012), współorganizowałem także cztery dalsze takie sympozja (Zakopane 2001, Kraków 2004, 2007 i 2013).

Tomasz Majchrzak